

Begrebet partiel psykose i retspsykiatrisk belysning

Omtale i dagspressen frabedes.

Af læge ERIK BJERG HANSEN.

Under arbejdet med en undersøgelse og bedømmelse af et kompliceret retspsykiatrisk tilfælde i Rigshospitalets psykiatriske afdeling kom man ind på overvejelser om det berettigede i at opstille og operere med begrebet »partiel psykose«.

Den gængse opfattelse inden for dansk psykiatri formuleres således af *Helweg*: »Nutidens psykiatri er utilbøjelig til at anerkende, at en sindssygdoms indflydelse kan begrænses til enkelte, sjælelige områder, medens andre lades uskadte. Det er altid hele sjælelivet, der er mere eller mindre lidende«. — »Begrebet partiel sindssygdom hører altså intetsteds hjemme.« *Pontoppidan* udtaler sig på en tilsvarende, kategorisk-afvisende måde: »Der eksisterer ikke noget sådant som kvart eller halv sindssygdom; vi må principielt holde på, at der kun gives sygdom eller sundhed.«

Jeg må nu mene, at man i mange tilfælde af sindssygdom ret klart kan beskrive normale, respektive neurotiske eller psykopatiske, sjælelige processer ved siden af eller måske i samspil med psykotiske mekanismer. Problemet er overvejende af teoretisk art i forbindelse med overvejelser og hypoteser om psykosernes natur og opbygning. Netop inden for retspsykiatrien kan det imidlertid i enkelte tilfælde få en særdeles håndgribelig, praktisk betydning.

Som udgangspunkt for diskussionen af disse problemer skal det konkrete, retspsykiatriske tilfælde refereres.

Kasuistik:

Observanden er en nu 31-årig arbejdsmand, født i København i marts 1931. I februar 1960 blev han ved Østre Landsret under medvirken af nævninge dømt til fængsel på livstid. Ved Højesterets dom af 26. maj 1961 nedsattes straffen til 16 års fængsel. I januar 1959 havde han dræbt sin 27-årige hustru og 9-årige datter ved kværkning og et par dage efter drabene forsøgt ildspåsættelse, efter anklagemyndighedens påstand for at skjule sporene efter forbrydelsen; herved udsatte han andres liv for overhængende fare, da det drejede sig om en gammel, saneringsmoden ejendom i det indre af København.

Fra Rigshospitalets psykiatriske afdeling.
Chefer: professor, dr. med. Villars Lunn og
overlæge, dr. med. Thorkil Vanggaard.

Inden sagen kom for Østre Landsret, havde han været til en særdeles indgående mentalobservation ved Justitsministeriets psykiatriske undersøgelsesklinik, afdeling A. Man mente her, at han utvivlsomt havde været sindssyg på gerningstidspunktet, lidende af en paranoid, psykogen psykose, en sindssygdom med vrangforestillinger om, at hustruen var abnorm i sexuel henseende, og man rådede til anbringelse i sindssygehospital. Under en påfølgende, supplerende observation på Sankt Hans hospital, afdeling A, fandt man det ikke muligt med fuld sikkerhed at betegne ham som sindssyg og straffri i henhold til straffelovens § 16. Derimod mente man, at han utvivlsomt var strafuegnet efter § 17 og foreslog anbringelse i psykopatforvaringsanstalt. Ved Østre Landsret blev han af nævningene betegnet som ikke sindssyg og rubriceret under § 17. I dommen blev han imidlertid kendt egnet til påvirkning gennem straf og under hensyn til forbrydelsernes grovhed idømt fængsel på livstid.

Baggrunden for den fornyede, tredje mentalobservation var bl.a., at overlægen ved Justitsministeriets psykiatriske undersøgelsesklinik i en skrivelse til rigsadvokaten foreslog en sådan under henvisning til, at han følte sig overbevist om, at domfældte var sindssyg og således dømt med urette. Dommen blev af tiltalte indanket for Højesteret med påstand om indsættelse i psykopatforvaringsanstalt, subsidiært mildelse af straffen.

Observanden er vokset op under meget dårlige forhold. Faderen var handelsmand («klunser»), dårligt begavet og asocial. Han bidrog kun lidt til hjemmets opretholdelse, og familien måtte have offentlig hjælp. Der synes at have været noget mere energi i moderen; hun bragte aviser ud, og observanden hjalp til med dette allerede fra 6—7 års alderen. Han fortæller, at han måtte op ved 3—4 tiden om morgenen; følgelig var han træt, når han kom i skole, sad og halvsøv i timerne og måtte derfor gå første klasse om.

Han var nummer 3 af 8 søskende; en broder er lettere åndssvag og en søster inferior. En af hans brødre er straffet for tyveri. Flere af moderens slægtninge er drikfældige. Der synes ikke at være sindssygdomme i familien.

Forældrene levede dårligt sammen og blev skilt, da han var 13 år gammel. Han skildrer opdragelsen som inkonsekvent og uforstående. Han kommer altså kort sagt fra et elendigt milieu, såvel fra sociale som fra personligt-menneskelige synspunkter.

11 år gammel blev han fjernet fra hjemmet på grund af flere småtyverier og anbragt i optagelseshjem, senere skolehjem. Han hævder, at han blev meget strengt behandlet og ofte korporligt afstraffet i disse institutioner. Han kunne slet ikke finde sig til rette, rømte gentagne gange og stjal under disse flugtforsøg.

Efter konfirmationen blev han sat i en plads på landet, mod sit ønske; selv ville han gerne have været i slagterlære. Efter en måneds forløb satte han ild på gården, hvor han tjente; den blev helt ødelagt, og talrige kreaturer indebrændte. Efter hele tilrettelæggelsen var det

temmelig åbenbart, at det måtte blive opdaget, at han var gerningsmanden. I sagens akter bemærkes det som påfaldende, at han slet ikke synes at have gjort sig tanker om dyrenes lidelser eller den store skade, som han forvoldte ved sin forbrydelse; som grund angav han blot sin utilfredshed med at skulle tjene på landet. Han blev herefter atter anbragt i skolehjemmet »Flakkebjerg«.

16 år gammel kom han hjem på prøve, men $\frac{3}{4}$ år senere måtte han tilbage til skolehjemmet på grund af tyveri. I 1949 blev han idømt ungdomsfængsel efter nye tyverier. I disse år hengav han sig for øvrigt i ret udstrakt grad til homoseksuel prostitution. Under sagens behandling i 1949 blev han underkastet en ikke særlig indgående mentalobservation. Der blev ikke fundet tegn til sindssygdom; man fandt ham karakterafvigende på psykopatisk måde, men på grund af hans ungdom fandt man det ikke muligt at foretage nogen endelig, diagnostisk rubricering.

Observandens udvikling indtil dette tidspunkt, da han var 18-19 år gammel, var altså præget af en ret udtalt kriminalitet. Man må få indtryk af en ung mand med tydelige, psykopatiske karaktertræk og kriminelle tilbøjeligheder, og inden for rammerne af denne beskrivelse synes han ikke at frembyde noget usædvanligt. Adjektivet »psykopatisk« benyttes her som en rent klinisk-deskriptiv betegnelse, der ikke indebærer nogen stillingtagen til karakterafvigelsens årsager, specielt ikke, om den er medfødt eller erhvervet.

I ungdomsfængslet og i årene derefter kan man konstatere en relativ, personlig og social stabilisering. Ganske vist fandt han straffen uretfærdigt streng, men han erkendte, at behandlingen, undervisningen og påvirkningen i det hele taget var positiv og gavnlig i denne institution. Han får da også et ganske godt skudsmål derfra. Under slutningen af strafsoningen blev han gift; da han kom ud, fik han regelmæssigt arbejde og passede det fuldt tilfredsstillende. Der kom to børn i ægteskabet, og i de første år var de familiære forhold alt i alt ret gode.

I denne periode med en vis stabilisering af hans forhold var der dog et enkelt, kriminelt recidiv. I 1953 blev han, 23 år gammel, idømt 6 måneders fængsel for overtrædelse af den militære straffelov, udebliivelse, rømning, tyveri af en maskinpistol, m.m. Han havde slet ikke kunnet affinde sig med forholdene ved militæret. Medvirkende hertil var efter hans skildring, at hustruen var ulykkelig og »hysterisk« over at være alene; således lavede hun scener, når han skulle tilbage efter orlov.

Trods denne episode må man beskrive en 2. periode i hans liv med en hel del stabilisering af personligheden efter barndommens og den tidlige ungdoms asocialt-kriminelle udvikling. I de sidste år før drabene, der fandt sted i januar 1959, ser man imidlertid tydelige tegn på, at denne stabilisering er ved at bryde sammen; der er tiltagende vanskeligheder inden for næsten alle områder af hans tilværelse, mest dog i ægteskabet.

Han havde kendt hustruen fra den tidlige ungdom, og hun synes

at være den eneste kvinde, han har haft et intimt forhold til. Som ganske ung mand havde han under den homosexuelle prostitution været med til alle mulige, seksuelle perversiteter, angiveligt dog kun for vindings skyld og ledsaget af lede og væmmelse. Denne skildring må nok tages med nogen reservation; han forklarer således, at han oplevede det normale, heterosexuelle forhold til hustruen som en befrielse og en frelse fra en blivende, sexuel afsporing. I løbet af ægteskabet viste det sig imidlertid, at hans sexualliv dog var præget af hæmninger og vanskeligheder. Der var i årene op imod forbrydelserne tiltagende potensforstyrrelser, særlig i form af ejaculatio præcox, til tider dog også en helt manglende evne til at gennemføre samleje. Han tog sig dette meget nær og følte sig ganske mindreværdig som mand. Faktisk synes hustruen at have affundet sig med det utilfredsstillende seksuelle samliv uden egentlige bebrejdelser mod ham; hun har antagelig selv næppe været særligt sexuel interesseret. Observanden gjorde sig imidlertid allehånde forestillinger om den virkning, som det havde på hende, forhold, som man senere skal komme ind på.

I årene op imod forbrydelsen drak han meget, de sidste måneder tog spiritusmisbruget helt overhånd, han passede ikke en antabusbehandling, som i en periode havde hjulpet ham godt, og syntes faktisk ved at glide ud i en egentlig alkoholisme. Der var flere tilfælde af gadeuorden og husspektakler, en enkelt gang raserede han således hjemmet, uden dog at lægge hånd på hustru eller børn.

Økonomien kom stadig mere i uorden; ingen af ægtefællerne kunne administrere fornuftigt, og der var stor afbetalingsgæld; drikkeriet gjorde naturligtvis kun dette værre.

Forholdet mellem ægtefællerne var nu i det hele taget dårligt. Der var ingen kontakt imellem dem. Han oplevede hele sin livssituation som håbløs og følte sig utilstrækkelig og tilovers overalt, både hjemme og på en ny arbejdsplads, hvor han ikke rigtig kunne falde til. Nogle måneder før havde han måttet opgive et arbejde, som han havde haft i 4 år, på grund af uenighed med kammeraterne. Alkoholmisbruget blev stadig værre. Ca. en uge før drabene henvendte han sig til en læge i et ambulatorium for alkoholskadede, og denne rådede ham til indlæggelse i en psykiatrisk afdeling. Han afslog det, da han ikke mente, det ville hjælpe, og de økonomiske vanskeligheder ville jo kun tiltage under hospitalsopholdet; angiveligt har han siden ofte tænkt på dette tilbud og bittert fortrudt, at han afslog det.

Efter hans skildring havde han flere gange foreslået hustruen, at han flyttede hjemmefra i alt fald for en tid. Han hævder, at hun hver gang reagerede meget affektivt, og at det slet ikke var muligt at tale fornuftigt med hende. Hun ville ikke høre tale om, at han flyttede; hun var endda parat til at affinde sig med hans drikfældighed; hvis hun skulle være alene, ville hun hellere begå selvmord og tage børnene med sig i døden.

Om natten, før drabene, var der igen en sådan scene; han blev efter den ørkesløse diskussion overvældet af en følelse af det uløselige og

håbløse i situationen og lå og spekulerede over dette, mens hustruen faldt til ro. Han fik nu pludselig tanker om, at det var bedst at få en ende på det hele, ombringe konen og børnene og begå selvmord bag efter. Han kvalte så den sovende hustru og straks efter datteren. Da han stod bøjet over sønnen, følte han sig ude af stand til at dræbe ham og bragte ham ud til sin mor, idet han fortalte denne, at hans kone var blevet syg. I de følgende dage flakkede han om, indtog en del nerveberoligende tabletter og befandt sig antagelig i en medicinpåvirket trætheds- og sløvhedstilstand. Han prøvede at holde forbrydelserne skjult og foretog også det påståede forsøg på ildspåsættelse, endelig et ikke særlig energisk selvmordsforsøg med tabletter, hvorefter han blev pågrebet.

Straks efter arrestationen, i den beskrevne tilstand af udmattelse og medicinpåvirkning, fremsatte han som begrundelse for drabet på hustruen nogle forvirrede bemærkninger om seksuelle uoverensstemmelser; han havde potensvanskeligheder, hustruen tilfredsstillede sig selv, og han antydede jalousiforestillinger. Med denne ene undtagelse har han siden selv konsekvent fremhævet de mere almindelige, beskrevne vanskeligheder som årsag til en kortslutnings- eller panikreaktion og hævdede, at den seksuelle uoverensstemmelse blot var eet moment blandt mange andre, som gjorde, at hele hans livssituation forekom ham uløseligt kompliceret og fremtiden uden håb og positive muligheder.

De psykiatriske problemer med hensyn til forståelsen og den diagnostiske rubricering af tilfældet er nøje forbundet med netop dette forhold, altså hans to forskellige forklaringer om baggrunden for forbrydelsen. Her er følgelig også en væsentlig del af problemstillingen koncentreret for de tre meget indgående mentalobservationer, som han blev underkastet i løbet af de 1½ år efter drabene.

Diagnostiske problemer:

I almindelig adfærd og under mange samtaler virker han ganske naturlig, respektive frembyder ingen sikre tegn på sindssygdom. Han er klar, samlet og orienteret, med en ganske god hukommelse; næsten altid høflig, hjælpsom og efterrettelig over for personalet. Han har nok været noget reserveret, men ikke på en måde, som man ved observationen i Rigshospitalet finder kan være udtryk for en psykotisk isolering og mangel på kontakt. Der er ingen påviselige, schizofrene tankeforstyrrelser, og den sproglige fremstilling er ganske normal. Han er ikke hallucineret, og man kan ikke se overbevisende tegn på en almindelig tendens hos ham til at føle sig forfulgt og chikaneret som ved sædvanlige, paranoid-persekutoriske psykoser. En vis bitterhed og forurettelse mod politi og anklagemyndighed synes ikke at gå ud over, hvad man vil opleve hos de fleste forbrydere.

Stemmingslejet er under opholdet i afdelingen neutralt; under samtalerne er han ofte trist og bekymret, men under besøg af pårørende ser man ham ikke sjældent livlig og endda munter. I tiden op imod for-

brydelserne har der antagelig været et depressivt element i tilstanden, og under den første observation var han i en periode stærkt nedtrykt; en vis tendens til depressive reaktioner har han således sikkert, uden at man dog vil mene, at dette har været det primære eller væsentlige i hans tilstand.

Som allerede fremhævet beskriver han selv baggrunden for forbrydelsen og udviklingen frem til denne i en normal-psykologisk forståelig årsagskæde, en af mange grunde uløselig konfliktsituation, som tilspidsede sig gradvist og førte til en kortslutningsreaktion. Han mener, at lægerne har lagt for megen vægt på de seksuelle vanskeligheder i ægteskabet. Han ved, at han straks efter anholdelsen sagde en hel del om disse forhold, men henviser til, at han da »ikke var sig selv«, medicinpåvirket og legemligt og sjæleligt udmattet, som han var, »i en sådan situation kan man vel sige så meget, som man ikke helt er herre over, og som kommer fra underbevidstheden«.

Nogen dybtfølt og længere varende anger og medfølelse med forbrydelsens ofre kan man ikke konstatere; en sådan har han derimod på overbevisende måde givet udtryk for i et brev til moderen, som han skrev dagen efter mordene; i det hele en følelsesmæssig reaktion, som man finder psykopatisk præget; dog må det siges, at den første psykiatriske undersøger opfatter denne følelseskulde som psykotisk determineret.

Først under den meget indgående psykiatriske exploration lykkes det at få indblik i de konflikter og forestillinger om hustruens seksualliv, som han antydede straks efter arrestationen. Det drejer sig om en tilbøjelighed til jalousireaktioner og om tanker, som han gjorde sig om en dybtgående abnormitet i hendes seksuelle indstilling og adfærd; han troede, at hun masturberede ganske uhemmet og nok var ved at udvikle sig i homoseksuel retning.

Jalousiforestillingerne var specielt koncentrerede i den tanke, at hustruen bestemt engang havde haft et forhold til en af hans brødre. Han er klar over, at han ikke har noget bevis af helt sikker, objektiv karakter; han nævner imidlertid forskellige bemærkninger og hentydninger, som for ham har en subjektiv bevisekarakter. Selv om hustruen faktisk engang skulle have haft en sexuel forbindelse med denne broder, måtte man sige, at dette ville være uden større betydning. Det viser sig nemlig, at patientens beskrivelse, »beviser« og reaktioner er af en art, som man ser det hos paranoide patienter. Ganske det samme gælder tanker, som han også har gjort sig om, at hustruen bestemt masturberede hyppigt på grund af hans seksuelle utilstrækkelighed. Ligeledes kommer han frem med forestillinger om, at hustruens forhold til visse veninder forekom ham seksuelt præget, uden at han dog direkte ville påstå, at hun havde haft manifest-homoseksuelle oplevelser.

Det viste sig under den første observation, at han, kort før han fik denne nagende mistanke om, at hustruen var ved at blive homoseksuel, selv nogle gange havde mærket en angst for, at han havde homoseksuelle tendenser. Når man betænker, hvad der tidligere er anført om hans

fortid som homoseksuel prostitueret, forekommer det sandsynligt at forestille sig, at en vis, latent, homoseksuel driftsorientering har været medvirkende til hans seksuelle vanskeligheder, og at han »projicerede« denne mistanke og angst om noget sygeligt hos sig selv på hustruen. Hans alkoholisme, hans søgen væk fra hjemmet til samværet med værts-husenes svirebrødre, indebærer jo forøvrigt også, at han på en måde foretrak mænds selskab.

Det synes altså nærliggende at forestille sig, at han har projiceret sine egne seksuelle konflikter og specielt angsten for at være homoseksuel på hustruen efter formelen: »det er ikke mig, der er noget i vejen med, det er hende.« Såfremt hans mistanke virkelig på et eller andet område ikke var ganske blottet for grundlag, kunne man i så fald henvise til Bibelens ord: »Hvi ser du skæven i din broders øje, men bjælken i dit eget blir du ikke var?« Det skal her bemærkes, at en sådan fremstilling af hans reaktion som beroende på afværgemekanismer mod driftsmæssige impulser, som han ikke kan acceptere hos sig selv, naturligvis principielt har hypotetisk karakter; det er klart, at man her går uden for det rent deskriptives rammer.

Afgørende i diskussionen af tilstandens psykiatriske diagnosticering må imidlertid nu være, om disse projektionsmekanismer var af psykotisk, paranoid karakter. Dette behøver jo ingeniunde at være tilfældet. En vis tendens til projektive mekanismer kan være et normalpsykologisk fænomen; i bibelcitater refereres uden tvivl til en sådan, almenmenneskelig »svaghed«. Projektioner af egne konflikter og driftsimpulser vil også tit spille en rolle i neurotiske tilstande, f.eks. kan man netop se en optagethed af andres seksuelle indstilling og en tilbøjelighed til jalousireaktioner hos visse, karakterneurotiske mennesker.

Det afgørende må altså være, ikke om han projicerede egne konflikter, men om hans oplevelse af hustruen, hans billede af hende, åbenbart var stridende imod virkeligheden, paranoidt, altså behæftet med egentlige vrangforestillinger. Det skal her straks bemærkes, at man i dette tilfælde trods indgående undersøgelse og overvejelse fandt det vanskeligt og måske umuligt at tage eentydig og kategorisk stilling til dette spørgsmål. Efter denne utilfredsstillende konstatering skal konklusionen anføres, som er behæftet med en tilsvarende usikkerhed; jeg mener, at det forestillingskompleks, som observanden havde dannet sig om hustruens seksuelle indstilling og adfærd, sikkert var urealistisk og sygeligt præget, men at det kun på ganske enkelte, isolerede områder kompromitterede hans realitetstetning på psykotisk, paranoid måde.

En beskrivelse i alle enkeltheder af samtlige præmisser til denne konklusion ville ganske sprænge rammerne for dette arbejde. Jeg må altså nøjes med at anføre enkelte eksempler. Hans mistanke om, at hun var ham utro, og specielt, at hun måske var homoseksuel, er således sikkert urealistisk. Han fremhæver imidlertid konsekvent, at han ikke kan være helt sikker på, at det var impulser, som hun faktisk bragte til

udførelse, med undtagelse af, at han er overbevist om, at hun engang for år tilbage har haft et forhold til broderen. Hvad dette angår, har han en bevisførelse, som i visse enkeltheder er paranoidt præget; han anfører åbenbart uskyldige bemærkninger og iagttagelser, som for ham var fulde af skjult mening og hentydninger; han havde »gennemskuet dem«, hendes reaktion, når han i et eller andet spørgsmål havde stillet en fælde, viste, at han »havde ramt plet«, o.s.v. Når han beskriver hendes adfærd i tiden op imod mordet på hende, anfører han imidlertid slet ikke »beviser« på utroskab fra hendes side af den karakteristiske art, som man ser ved en egentlig jalousiparanoia. Ganske på samme måde var hans forestilling om, at hun ustandseligt masturberede — sågar på en skjult måde, når der var gæster til stede — sikkert sygeligt præget, og også her med ganske enkelte »beviser« i form af påståede iagttagelser, der var fordrejede på en barok og forskruet måde, som paranoikere kan det.

De beskrevne forestillinger består ganske uforandrede, omend man får indtryk af, at hele dette kompleks nu er mindre aktivt og affekt-ladet end i tiden op imod og omkring forbrydelserne; det synes ikke at optage ham særligt, når han ikke direkte ledes ind på det under de indgående samtaler, eller på anden måde mindes om det udefra.

Jeg vil altså mene, at observanden både på gerningstidspunktet og ved undersøgelsen havde visse, principielt paranoide mistydninger af hustruens adfærd. Bortset fra de beskrevne, isolerede fænomener har man imidlertid ikke kunnet påvise nogen som helst sikre, paranoide mistydninger af hændelser eller af menneskers holdning; der er ingen persekutoriske tendenser, i det hele taget ingen tegn til en mere diffus, psykotisk-paranoid påvirkning af personligheden. Selv om netop de paranoide psykoser kan fremtræde med ret isolerede symptomer inden for en tilsyneladende intakt personlighed, forekommer det dog usædvanligt, at en egentlig, paranoid psykose skulle kunne manifestere sig med en i den grad afgrænset, diskret og stationær symptomatologi.

Jeg vil herefter dog finde det usikkert, om han kan betragtes som psykotisk i sædvanlig, klinisk forstand. Jeg mener altså at have påvist psykotiske træk, men finder det dog tvivlsomt, om han kan betegnes som sindssyg. Efter den gængse psykiatriske indstilling er dette åbenbart meningsløst, en *contradictio in adjecto*; kommer man imidlertid ikke sandheden nærmere, hvis man beskriver denne mand som partielt psykotisk?

Begrebet partiel psykose:

Den sædvanlige indstilling til begrebet partiel psykose er beskrevet i indledningen: der er et klart skel mellem sjælelig sundhed og sygdom, og hvor der findes en sindssygdom, er det altid hele sjælelivet, som er angrebet i større eller mindre grad. Som supplement til det i indledningen anførte skal jeg her yderligere citere *Friedenreich*: »Den moderne psykiatri kan ikke anerkende dette begreb. Forstyrrelsen er ved alle tilfælde af virkelig sinds-

sygdom langt mere udbredt til de forskellige, psykiske områder, end det ved første blik synes, og der er næppe noget afsnit af det psykiske livs funktioner, der ikke påvirkes sygeligt.«

Er en sådan fremstilling nu dækkende og rigtig? Er der virkelig intet sundt og naturligt eller for den sags skyld ikke-psykotisk (normalt, neurotisk eller psykopatisk) i den sindssyges personlighed?

Psyken kender vi jo kun gennem de forskellige, sjælelige funktioner, som lader sig uddifferentiere og beskrive. Uden forsøg på nogen gennemarbejdet systematik kan man nævne perception, hukommelse, tankevirksomhed, fantasi og drømme, affektive reaktioner, handlingsimpulser og hæmninger, bl.a. fra samvittighedsinstansen, o.s.v. Hvis visse af disse funktioner ikke på nogen påviselig måde er kompromitterede, så må man dog sige, at de dele af det sjælelige apparat, som administrerer de pågældende funktioner, ikke er angrebet af sindssygdommen, eller i alt fald at noget angreb af sygdommen ikke kan konstateres. Hvis et menneske reagerer normalt i en bestemt situation, så må der dog bag denne reaktion være en normalt fungerende del af personligheden, om vedkommende menneske så for øvrigt er sindssygt eller ej.

Som holdepunkt i denne diskussion skal jeg prøve at beskrive tre typer af patienter på en måde, som, hvad selve beskrivelsen angår, antagelig vil kunne accepteres af de fleste. Det skal straks erkendes, at hele denne anskuelse af problemerne nok er lettest at gennemføre for sygdomsbilleder fra den schizofrene og ganske særligt den paranoide formkreds.

1) den udtalt autistiske patient, som lever isoleret fra virkeligheden i sin egen psykotiske verden. Man kan ikke komme i kontakt med ham, og så vidt man kan bedømme det efter hans adfærd, er hans opfattelse af realiteten ganske forvrænget, og hans reaktioner helt præget af sygdommen. Den normale psyke synes altså her helt opslugt af psykosen. Skulle man være fuldt konsekvent, må man vel dog sige, at man nok også i sådanne tilfælde kunne beskrive visse, resterende, psykiske funktioner som nogenlunde intakte.

2) moderat psykotiske tilfælde, hvis forestillingsliv, reaktioner og adfærd, kommunikation med omverdenen, vel i det væsentlige beherskes af psykotiske fænomener, men som dog af og til og inden for bestemte interesseområder kan reagere ganske adækvat og fornuftigt.

3) patienter, særligt altså paranoide og lette, eventuelt remitterede, schizofrene tilfælde, med diskrete og isolerede, psykotiske symptomer. Det kan være vanskeligt overhovedet at påvise sindssygdommen; på lægfolk vil de ofte virke ganske normale, og kun en indgående, psykiatrisk undersøgelse kan afsløre de psy-

kotiske manifestationer. Men i sådanne tilfælde vil dette dog sige, at de ud fra en kvantitativ betragtning ganske overvejende er normale (respektive ikke-psykotiske); kun på isolerede områder og i ringe intensitet er deres Jeg'instans og de funktioner, som den administrerer, invaderet og kompromitteret af de psykotiske mekanismer.

Det drejer sig jo her på ingen måde om nye iagttagelser; tværtimod er det noget ganske dagligdags og selvfølgeligt, at man i mange situationer kan have en normal og fornuftig kontakt med et sindssygt menneske om et bestemt emne. Hvad specielt paranoide patienter angår, kan de jo ofte uden for det forrykte forestillingskompleks reagere ganske ufåfaldende, måske udføre et nyttigt arbejde, disponere økonomisk på en meget hensigtsmæssig og klog måde, o. s. v.. Det synes da en nærliggende konklusion, hvis man fastslår, at der i sådanne menneskers sind både er noget sygt og noget sundt. Dette mener jeg imidlertid også kan beskrives på den måde, at de kun er partielt psykotiske.

Baggrunden for disse teoretiske overvejelser er en interesse for de paranoide og paranoidt-schizofrene psykosers udvikling og struktur. Jeg mener, at man ved disse tilstande ofte vil kunne påvise og beskrive, hvordan sunde dele af personligheden kæmper imod sindssygdommen som et fremmedelement i psyken. Disse problemer har jeg diskuteret i et tidligere arbejde om den paranoide symptomdannelse. Et yderligere incitament i retning af at fremhæve, at der dog også er normale kræfter i det psykotiske sjæleliv, har været psykoterapeutiske behandlingsforsøg med patienter af de beskrevne typer. Når man prøver at få kontakt med sådanne, sindssyge mennesker, er man jo netop henvist til at søge efter og prøve på at støtte og styrke de sunde dele af personligheden.

Der er nu beskrevet tilstande, hvor psykotiske og ikke-psykotiske områder består ved siden af hinanden, eventuelt med normale Jeg'funktioner i en afværgekamp mod det psykotiske. En anden mulighed er et samspil, således at psykotiske tendenser benytter sig af intakte funktioner, eller det omvendte, altså at en Jeg'funktion så at sige tager sindssygdommen i sin tjeneste. Naturligvis er der her tale om en skematiserende beskrivelse.

Mine forestillinger om et samarbejde mellem psykotiske tendenser og i og for sig normale Jeg'funktioner kan måske anskueliggøres ud fra et retspsykiatrisk eksempel: En patient med en karakterogen paranoia af den kværlatoriske type vil opleve virkeligheden sindssygeligt forvrænget på isolerede områder. Han føler sig forfulgt og chikaneret af enkeltpersoner eller offentlige myndigheder; han ligger under for en uimodståelig trang til at retfærdiggøre og rense sig, samt afsløre råddenskab, korrruptionen og ondskaben hos dem, som han angriber. Den aktivitet, som han udøver på disse områder, er betinget af hans sindssygdom,

men mange af de sjælelige funktioner, som han benytter sig af til dette formål, må dog siges at være i bedste orden. Hukommelsen kan være eminent, han kan benytte sig af en spidsfindig, logisk sans og evne til at manipulere med kendsgerningerne; en overbevisende fremstillingsevne og argumentation kan gøre det muligt for en sådan, velbegavet paranoiker at forfølge sit mål med betydelig succes. Det lykkes ham at blive taget alvorligt, forfølgerne og dele af offentligheden opfyldes af harme mod ham, lader sig måske af og til provokere til handlinger og ytringer, som kan bære ved til hans forurettelses håb og bestyrke ham i overbevisningen om at kæmpe en retfærdig strid. Den offentlige debat samler sig om hans person, og han overbeviser måske en hel del mennesker om, at han har ret og de andre uret. Gang på gang lykkes det ham at provokere den af ham åbenbart ønskede situation frem, hvor en dømmende instans prøver hans sag under betydelig opmærksomhed fra offentligheden. Altsammen en kamp imod vejrmøller, drevet af en uimodståelig og umættelig, sindssygelig trang til at få bekræftelse på, at han selv er uskyldig og »de andre« skyldige. Afgørende i diskussionen her er konstateringen af samspillet mellem psykotiske og normale elementer i et sådant tilfælde. Uden at have visse intakte, normale funktioner til rådighed ville de syge kræfter så at sige ikke kunne drive det så vidt. Mange af de sjælelige funktioner, særligt på det intellektuelle område, er altså for så vidt ikke kompromitterede; den voldsomme energi, som den sygelige trang investerer i de pågældende aktiviteter, kan måske endda skærpe dem og muliggøre forbavsende præstationer. Det materiale, de forestillinger, som intellektet bliver stillet overfor som arbejdsopgave, er sindssygt, men behandlingen af det kan derfor godt aftvinge beundring. Jeg har naturligvis her konkrete eksempler i erindring; om et specielt instruktivt tilfælde af denne art se *Clemmesen*.

Sindssygdommen benytter sig altså her af intakte Jeg'funktioner til udfoldelsen af en ørkesløs og tragisk aktivitet. I sjældne tilfælde kan beslægtede, psykotiske kræfter sikkert også nyttiggøres i arbejde med f.eks. kunst og videnskab. Kulturhistorien fremviser utvivlsomme eksempler på, at en skabende virksomhed er håret frem og næret af sindssygdom. Eksempelvis kan man nævne malere som van Gogh og antagelig også Edvard Munch. Det kan naturligvis diskuteres, om de principielt malede trods deres sindssygdom eller på grund af den. Jeg vil mene, at kunsten har hjulpet dem til i nogen grad at holde sygdommen under kontrol, og at det således har drejet sig om »sublimeringer« med et psykotisk grundlag.

Det afgørende er i denne forbindelse konstateringen af et samspil mellem syge og sunde dele af personligheden. Det er jo indlysende, at de principielt sunde funktioner i de sidst refererede tilfælde præges af de syge kræfter, som de samarbejder med.

Om man vil, kan man naturligvis fremhæve dette moment og ud fra den sædvanlige indstilling påpege, at psykosen ytrer sig diffust i personligheden.

Retspsykiatriske problemer:

De problemer, som her er diskuteret, har jo åbenbare, retspsykiatriske implicationer. En handling, som er udsprunget af sindssygdom, bør være straffri. Den psykotiske forbryder var i sygelige kræfters vold, han kunne ikke på normal måde bedømme handlingens art og følger, hans oplevelse af virkeligheden var kompromitteret, kort sagt: han var »utilregnelig«, og på tilsvarende måde ville hans oplevelse af en eventuel straf, hans strafmodtagelighed, være sygeligt påvirket.

Den almindelige forudsætning for den indstilling, at sindssyge menneskers forbrydelser bør være straffri, er naturligvis som f. eks. *Friedenreich* formulerer det: »Af sindssyge kan man ikke vente normale handlinger.« Allerede i det foregående afsnit har jeg været inde på, at dette nu ikke gælder ubetinget, altså at evnen til fornuftig og ansvarlig handling ikke nødvendigvis er kompromitteret på alle områder hos et sindssygt menneske. I forskellige civile retlige spørgsmål (bl.a. i sager om umyndiggørelse, administrativ frihedsberøvelse og testamenthabilitet) vil man vel heller ikke fra lægelig side på en fuldt konsekvent måde frakende enhver psykotisk lidende evnen til personlig stillingtagen og ansvarlighed.

Det strafferetlige problem er nu følgende: Hvis man anerkender tilstedeværelsen af partielt psykotiske tilstande, kan en forbrydelse så henføres til den ikke-psykotiske del af et sådant menneskes personlighed, og kan han drages til ansvar for den? Dette forhold har ofte været diskuteret i den retspsykiatriske litteratur og specielt netop i forbindelse med paranoide tilstande.

Straffelovens § 16 regner jo åbenbart med den mulighed, at en sindssygdom ikke nødvendigvis medfører utilregnelighed og dermed straffrihed. »Som § 16 er affattet, åbner den mulighed for en prøvelse af kausalitetsforholdet mellem sindssygdom og handling.« (*Hurwitz*). Fra psykiatrisk side er man gennemgående tilbøjelig til at beklage denne indstilling og formulering (se f. eks. *Dickmeiss* og *Helweg*) og plædere for, at blot konstateringen af en sindssygdom skulle indebære straffrihed, som det er tilfældet i Norge. »Fra psykiatrisk synspunkt set er sindssyges straffrihed det eneste virkelig holdbare standpunkt« (*Helweg*).

På denne baggrund vil man også principielt fra retspsykiatrisk side afstå fra at prøve på at opfylde et eventuelt krav om direkte at påvise en sammenhæng mellem psykosen og forbrydelsen. *Dickmeiss* fremstiller dette synspunkt således: »Psykiaterens opgave er at stille en diagnose, og hvis De har afgjort, om sigtede

er sindssyg eller ej, er Deres opgave i relation til § 16 løst. Fra psykiatrisk side må man hævde, at en sindssyg person eo ipso er strafuegnet«. *De Boor* har en lignende mening: »Steht man auf dem Standpunkt, dass Menschen mit Psychosen generell zu exkulpierten sind, so sollte man konsequent diese Haltung beibehalten, sobald auch nur die ersten Anzeichen der beginnenden Psychose erkennbar sind, oder so lange noch Symptome der abklingenden Psychose nachweisbar bleiben.« En årsagssammenhæng skal man ikke prøve at påvise, »so wenig Psychologisieren wie möglich«; det drejer sig blot om at give retten »medizinschen Befund und Diagnose«.

Meningerne blandt den psykiatriske sagkundskab om disse spørgsmål er dog delte. Som eksempel på en sådan, divergerende anskuelse skal jeg citere *Reisner*, som beskriver indstillingen i Østrig således: »Wir glauben, dass bei einer echten Paranoia und bei bestimmten, leichten Formen von Paraphrenien die Täter bei Delikten, welche ausserhalb ihres Wahnsystems liegen und von diesem her nicht erklärt werden können, für diese Taten doch verantwortlich sind.« *Stumpfl* udtaler sig i samme retning: det er for enkelt og urealistisk blot at konstatere, om en psykose er til stede eller ej. »Wir sollten der Aufgabe keineswegs enthoben sein, dem Motivationsprozess nachzuspüren.« I den østrigske retsplejelov beskrives den retspsykiatriske opgave da også således (se *Hoff og Reisner*): Lægerne skal udtale sig om sygdommens natur, art og grad, samt om den indflydelse, den har haft på tiltaltes forestillinger, drifter og handlinger.

En i denne sammenhæng hyppigt anført argumentation skal jeg, på grund af fremstillingens klarhed, citere fra *Pontoppidan*: »Det afgørende er, at hvor der består mentale forstyrrelser, vil man aldrig med sikkerhed kunne udelukke muligheden af en årsagsforbindelse mellem det sygeligt forandrede bevidsthedsliv og den forbryderiske tilskyndelse. Enten har visse, forkerte forestillinger trods deres tilsyneladende fjernhed dog været medvirkende til motividannelsen, eller de har måske bevirket, at en normal hæmning er udebleven.« Altså: en vis usikkerhed vil altid bestå, og den bør komme anklagede til gode. Denne argumentation er principielt uigendrivelig, om man så vil finde den tungtvejende nok er en anden sag.

Den gængse indstilling inden for dansk retspsykiatri i relation til straffelovens § 16 er altså, at den lægelige opgave bør begrænses til en konstatering af, om forbryderen er sindssyg eller ej. Man finder det principielt ikke nødvendigt eller måske endda ikke på sin plads at gå ind i en beskrivelse og diskussion af sammenhængen mellem sindssygdommen og forbrydelsen, idet man dog fra retspsykiatrisk side forventer, at retten i princippet vil anerkende, at sindssygdom medfører utilregnelighed og dermed strafrihed. Indstillingen i praksis, som den manifesterer sig i de me-

get udførlige erklæringer, er vel ikke fuldt så konsekvent i retning af at afstå fra en stillingtagen til, om der er en påviselig forbindelse mellem psykosen og forbrydelsen. Den principielle holdning turde dog være som her beskrevet.

Dette principielle standpunkt har naturligvis meget for sig; det er konsekvent og klart, og det begrænser retspsykiaterens arbejde og kompetence til et område, hvor han virkelig er sagkyndig. Han er placeret i en formelt stærk og uangribelig position, og muligheden for kompetencestridigheder mellem de juridiske og lægelige instanser begrænses stærkt.

Efter lidt nærmere overvejelse må man imidlertid erkende, at denne konsekvens og klarhed i den retspsykiatriske indstilling dog er behæftet med visse faktiske svagheder. Bl.a. er jo diagnosticeringen og afgrænsningen af psykosernes område ingenlunde endeligt fastlagt og almindeligt accepteret. »Hvad der hører herunder, må afgøres af den til enhver tid gældende, psykiatriske skole. Området kan ændres.« (*Helweg*). Ikke alene skifter indstillingen til visse problemer til forskellige tider, men der findes også til hver tid differerende meninger og for så vidt forskellige skoler, også inden for et så forholdsvis lille område som dansk psykiatri. Der tænkes her på afgrænsningen af de lette depressioners område og beskrivelsen af et sygdomsbillede som de pseudo-neurotiske, schizofreniforme tilstande.

I begge tilfælde drejer det sig om sygdomme, hvis diagnose er vanskelig og med en afgrænsning over for det psykotiske, som sikkert ikke er underkastet en ensartet bedømmelse fra forskellige, kompetente psykiateres side. Hvad specielt de lette, psykogene og endogene depressioner angår, må det vist også erkendes, at et individuelt varierende skøn over de sygelige fænomeners intensitet tit vil være af stor betydning for, om de rubriceres som sindssygelige eller neurotiske tilstande.

At det her ikke drejer sig om spidsfindige, teoretiske diskussioner er åbenbart. De retspsykiatriske problemer vil jo netop særlig opstå i de lette, tvivlsomt psykotiske tilfælde, hvor det psykiatriske skøn: sindssyg eller ej, er afgørende for forbrysterens eventuelle disculpering i henhold til straffelovens § 16. De spørgsmål, som her diskuteres, kan også meget vel få større betydning i fremtiden. For tiden kan man således, i alt fald inden for dansk psykiatri, konstatere visse tendenser i retning af en udvidelse af psykosernes område på bekostning af de neurotiske og psykopatiske sygdomsgrupper. Der tænkes her igen på lette depressioner samt pseudoneurotiske og pseudopsykopatiske schizofreniforme tilstande, andre former for grænsepsykososer og diskret-paranoide sygdomme, som det her beskrevne tilfælde.

Det må forekomme ganske utilfredsstillende at prøve på at omgå disse problemer ved at operere med to begreber: sindssyg efter den herskende, klinisk-psykiatriske indstilling og sindssyg i lovens

forstand. Dette ville jo blot være en maskeret, psykiatrisk stillingtagen til tilregnelighedsspørgsmålet i straffelovens § 16.

I sådanne tilfælde af let eller tvivlsom sindssygdom forekommer det mig rimeligere, om man fra psykiatrisk side ikke undslår sig fra at gå ind i en diskussion af, om der må skønnes at være en årsagssammenhæng mellem de psykotiske mekanismer og den kriminelle handling, prøver at beskrive de psykotiske processers udbredning og styrke i psyken og også, hvordan de må antages at ville påvirke forbryderens oplevelse af og reaktion på en eventuel straf. Det er indlysende, at man herved fremdeles må holde sig for øje, at den endelige afgørelse i tilregnelighedsspørgsmålet hører under den juridiske kompetence; der indgår her flere faktorer end den rent psykiatriske og for den sags skyld også psykologiske bedømmelse af tilfældet (se f.eks. *Hurwitz' og le Maires* fremstilling).

Diskussionen glider altså her over i spørgsmålet om »psykologiserende« betragtningers berettigelse i den retspsykiatriske vurdering. På dette område må man ofte konstatere en betydelig reservation eller måske direkte skepsis inden for jura og klassisk psykiatri, en indstilling, der vel netop manifesterer sig i fremhævelsen af, at den lægelige opgave bør begrænses til en diagnostisk rubricering af det retspsykiatriske tilfælde og ikke indbefatter en undersøgelse af forbrydelsens psykologiske årsagsforhold, endsige tilregnelighedsspørgsmålet.

En vis tilbageholdenhed er sikkert på sin plads. Ved en indgående undersøgelse af motividannelsen i de enkelte tilfælde vil man således nemt, og dette jo mere man fordyber sig i tilfældets problematik, få et meget stærkt indtryk af de forskellige kræfter, som tilsyneladende uimodståeligt har drevet vedkommende menneske ind i forbrydelsen. Det er også indlysende, at der på baggrund af en langvarig og intens, indfølelse kontakt er en nærliggende risiko for en affektivt og irrationelt betonet stillingtagen fra undersøgerens side. Kort sagt, der er ikke grænser for, hvad man vil kunne »forstå« og herfra ikke langt til at »tilgive«; resultatet kan virkelig nemt blive et mere eller mindre bevidst ønske om og arbejde for at opnå forbryderens retslige discolpierung.

Man må her erkende, at psykoanalysen i sin barndom og ungdom nok af og til har været på afveje i den beskrevne retning. En bog som *Alexander og Staub's: »Der Verbrecher und seine Richter«* fra 1929 er et klart eksempel på dette. Man kan vist roligt påstå, at nutidens analytiske psykiatri har en mere realistisk indstilling og specielt ikke er præget af nogen særlig »overbærenhed« eller tendens til at gå uden for sin kompetence i et mere eller mindre åbenlyst defensorat for forbryderen.

Med nogen ret kan man naturligvis også hævde, at et forsøg på at diskutere, hvad der i et givet øjeblik førte til en forbryderisk

handling, in casu om det var kræfter og motiver af psykotisk art eller ej, er behæftet med så stor usikkerhed, at man hellere burde afholde sig herfra og indskrænke sig til blot at udtale sig om, hvad man mener, forbryderen fejler. Ingen, heller ikke observanden selv, kan jo med fuld sikkerhed sige, hvad der foregik i hans sind, da han myrdede hustru og datter, ej heller hvilke kræfter, der bremsede ham i sidste sekund, da han stod bøjet over drengen. Men som allerede fremhævet kan også den diagnostiske stillingtagen være behæftet med betydelig usikkerhed og subtile skøn.

Det er jo nu engang sådan, at domstolene skal tage stilling til tilregnelighedsspørgsmålet i § 16-tilfældene; hvorfor så forholde dem en så indgående og fyldig, psykiatrisk vejledning som mulig; ellers vil jo den del af denne afgørelse som vitterligt har væsentlige, psykiatriske og psykologiske aspekter, overlades til et lægmandsskøn. Hvis man virkelig erkender og accepterer, at den endelige afgørelse i tilregnelighedsspørgsmålet ligger hos de dømmende myndigheder, er der jo herved ikke tale om, at lægen »fusker i jurisprudensen«, som Pontoppidan advarende udtrykker det.

Et moment, som yderligere kan aktualisere de her diskuterede problemer, er, at psykotiske patienter nu om stunder hyppigere udskrives fra sindssygehospital, eventuelt til ambulans behandling og kontrol. Denne situation og hele indstilling til sindssyge mennesker indebærer givetvis principielle, retspsykiatriske problemer. Fra psykiatrisk side må man vel i denne forbindelse bl. a. have forståelse for, at det kunne virke stødende for den almindelige retsbevidsthed, såfremt man stærkt går ind for at give sådanne, lettere psykotiske mennesker de sædvanlige, borgerlige rettigheder, men viger tilbage for at indrømme dem evnen til at bære ansvaret for deres handlinger. Som afslutning på denne teoretiske drøftelse skal et sådant problem diskuteres, idet min mening om begrebet partiel psykose herved yderligere kan anskueliggøres.

Et menneske med en eller anden kronisk, lettere psykose, eventuelt en paranoia, ønsker førerbevis til motorkøretøjer. Et psykiatrisk skøn munder ud i, at hans evne til at føre motorkøretøjer ikke kan antages at være kompromitteret af den psykotiske lidelse, en konklusion, som ikke er usædvanlig. Dette vil dog sige, at man efter bedste overbevisning ikke mener, at de sindssygelige processer griber ind på de dele af hans Jeg-funktioner, som administrerer den pågældende aktivitet. Disse dele af personligheden skønnes at fungere adækvat og naturligt; hvis man mente, at uberegnelige, psykotiske reaktioner kunne forekomme, ville man jo ikke anbefale, at han fik tilladelse til noget så farligt som at køre bil eller motorecykel. Det drejer sig her om en aktivitet, hvor adjektivet »ansvarsfuld« næsten melder sig af sig selv. Et eventuelt, tænkt, spørgsmål fra en juridisk instans, om en så-

dan, psykiatrisk stillingtagen nu indebar, at man principielt ville anse eventuelle, kriminelle handlinger i forbindelse med motorførsel for ikke at kunne henføres under § 16, ville imidlertid betyde et slemt dilemma. I tilfælde af spirituskørsel, grov uagtsomhed, eventuelt uagtsomt manddrab, ville han efter den sædvanlige indstilling, som sindssyg, principielt være straffri. Man ville altså fra psykiatrisk side nok anbefale, at han fik lov til at udøve den pågældende aktivitet, men med det stiltiende forbehold, at han burde være straffri, ikke retslig ansvarlig, for alle forbrydelser, som han måtte begå herunder. Dette synes dog et uholdbart standpunkt, et forsøg på at blæse og beholde melet i munden.

Det skal indrømmes, at det vel er en noget spidsfindig og konstrueret problemstilling; jeg vil imidlertid mene, at den demonstrerer de principielle, teoretiske spørgsmål.

Tilfældets retspsykiatriske problematik:

Efter denne almindelige, teoretiske drøftelse skal jeg nu komme tilbage til det konkrete, retspsykiatriske tilfælde.

Jeg vil altså beskrive denne observand som partielt psykotisk. Der kan kun påvises ganske diskrete vrangforestillinger inden for en totalpersonlighed, hvor man for øvrigt ikke kan finde tegn til sindssygdom, men derimod symptomer på en habituel karakterafvigelse af psykopatisk natur.

Hvordan må man nu bedømme forholdet mellem de kriminelle handlinger og vrangforestillinger; hvilke kræfter drev denne mand til de forfærdelige forbrydelser, og hvorfor var sædvanlige modforestillinger og hæmmende impulser ikke virksomme?

Spørgsmålet er jo åbenbart, om det principielt var de samme forbryderiske tendenser, som viste sig allerede i den tidlige barndom, fik ham til at forøve brandstiftelsen i 15-års alderen og kriminaliteten i ungdommen. Eller om det på den anden side var en sindssyg handling, uden, eller kun med en tvivlsom, sekundær forbindelse til den psykopatiske karakteranomali, som man må mene har dannet grundlaget for den tidligere kriminalitet.

At han har en sådan karakterafvigelse, finder jeg uomtvisteligt. Der tænkes her på hans svigtende evne til at udholde en vis frustration og beherske sine impulser; i en for ham vanskelig og belastende situation kan han ikke resignere og arbejde realistisk og målbevidst imod en løsning på længere sigt inden for de muligheder, som realiteten nu engang byder ham. Gang på gang bryder hans impulsive ønsker igennem i en handling, som giver ham en øjeblikkelig befrielse og lettelse af en spændingstilstand, men ingen konstruktiv og socialt acceptabel løsning. Rømningen fra militæret og fra institutionerne i barndommen ligger her ganske på samme linie; i begge tilfælde flugt og kriminalitet i stedet for resignation over for realitetens ubønhørlige krav. I 15-års alderen er der den alvorlige brandstiftelse, en aggressivt og destruktivt præget, impulsiv handling, som frembyder bemærkelsesværdige ligheder

der med de aktuelle forbrydelser. Også alkoholismen og de uoverlagte, økonomiske dispositioner vil jeg anskue som udtryk for en manglende, karakterologisk fasthed, en given efter over for øjeblikkelige ønsker og tilskyndelser.

De normale, hæmmende impulser over for instinktive ønsker har altså aldrig fungeret stabilt og tilfredsstillende. Over-Jeg'et i analytisk terminologi, den hæmmende og moraliserende personlighedsinstans, har altid været patologisk. Samvittighedens og også fornuftens stemme: »det må du ikke gøre, det er forbudt og forkert, og du vil blive straffet for det,« har gang på gang svigtet eller ikke kunnet trænge igennem, også lang tid før, der er noget grundlag for at regne med en sindssygdom.

Denne konstatering og beskrivelse af karakterologiske svagheder indebærer ikke, at jeg vil betegne ham som helt igennem psykopatisk præget. Der er også normale, positive aspekter og muligheder i hans personlighed. De manifesterede sig bl. a. i ungdomsfængslet, på den arbejdsplads, hvor han arbejdede stabilt og godt i 4 år, og under selve den psykiatriske observation. Hans tilpasning og adfærd i afdelingen var da upåklagelig, bortset fra ganske enkelte undtagelser.

Er nu den psykopatiske karakterafvigelse noget medfødt-hereditært, eller skyldes den uheldige milieuforhold? Dette spørgsmål kan simpelthen ikke besvares. Det er tidligere beskrevet, hvordan der i hans familie er en del »arvelig disposition«, som man plejer at udtrykke det. Samtidig er det åbenbart, at han er født i et elendigt milieu, som i den tidlige barndom nok kun har budt ham dårlige forbilleder, identificeringsobjekter, såvel ud fra personligt-menneskelige som fra sociale synspunkter. Ifølge sagens natur har institutionerne i barndommen og ungdommen også langt fra kunnet give ham optimale udviklingsmuligheder. Som det så ofte er tilfældet, har vel de to momenter: arv og milieu suppleret hinanden på uheldig måde.

Spørgsmålet er herefter, om de aktuelle forbrydelser ligger på den samme, psykopatiske linie, som en tragisk kulmination af hele udviklingen fra den tidlige barndom. Den skildring, som observanden selv giver af hændelsesforløbet, efter at han er »kommet til sig selv«, kan kun støtte en sådan antagelse. Han taler om en »kortslutningsreaktion« og beskriver faktisk en impulsiv affekthandling på baggrund af en ulidelig og for ham uløselig konfliktsituation. Mit foreløbige svar på spørgsmålet turde ligge i hele fremstillingen. Jeg må mene, at psykopatien i alt fald har spillet en væsentlig rolle for forbrydelserne. Et enkelt moment, som har været medvirkende i disse overvejelser, skal her anføres: den slående lighed, som der er mellem brandstiftelsen i ungdommen og forsøget på ildspåsættelse efter mordene; i begge tilfælde uden tanke om de ødelæggelser, som handlingerne ville medføre, den overvejende sandsynlighed for opdagelse, som var forbundet med dem, og de lidelser, som i første tilfælde påførtes de mange dyr, og i den aktuelle forbrydelse de sagesløse mennesker, som det ville være gået ud over.

Selv om nu denne fremstilling er rigtig, selv om han principielt er en psykopatisk forbrydernatur, så kan drabshandlingerne naturligvis godt skyldes sindssygdom; det ene udelukker jo ikke det andet. Er der en sammenhæng mellem de psykotiske kræfter og forbrydelserne; var han »utilregnelig på grund af sindssygdom«, som § 16 udtrykker det?

En motividannelse eller forbryderisk impuls, som skyldes psykotiske forestillinger og mekanismer, er åbenbar, når den schizofrene patients stemmer opfordrer ham til at begå en forbrydelse, når den paranoide går til angreb på forfølgeren, den endogent depressive vil tage børnene med i døden for at skåne dem for livets elendighed, når den paralytiske, maniske eller senilt demente har mistet ellers vel fungerende hæmninger, o. s. v.. I sådanne tilfælde er den sindssyge forbryders oplevelse af virkeligheden tydeligt forvansket, eller sygdommen har sat hæmmende impulser ud af virksomhed. Der er altså en åbenbar og let beskrivelig sammenhæng mellem sindssygdommen og den kriminelle handling. Dette er i alt fald ikke tilfældet for observanden.

I den videre diskussion kan man nu lige så godt straks fastslå, at hvis man principielt og konsekvent mener, at enhver tvivl skal komme anklagede til gode, så bør han disculperes i henhold til § 16. Jeg kan i denne forbindelse bedst henvise til Pontoppidan's argumentation, som er refereret tidligere i dette arbejde. Man må her se i øjnene, at det drejer sig om et principielt spørgsmål. Den anden mulighed er at forlange, at en årsagssammenhæng mellem psykose og forbrydelse positivt skal sandsynliggøres og om muligt beskrives. Det forekommer mig meget tvivlsomt, om det kan gøres i dette tilfælde.

Tvivlen skyldes det forhold, at de vrangforestillinger, som han havde, var så vage og diskrete, at man ikke kan se, at de på afgørende måde har forvansket hans oplevelse af hustruens person. Dog må det jo siges, at det, at de vitterligt var koncentrerede om hende, naturligvis betyder en støtte i en argumentation for en årsagssammenhæng mellem psykose og forbrydelse; dette kan dog kun, direkte, gælde for drabet på hustruen, ikke for mordet på datteren og forsøget på brandstiftelse. I en rent teoretisk diskussion kunne man således hævde, at der her var tale om et tilfælde af »partiel tilregnelighed«, som *Hurwitz* beskriver det: »En relevant sammenhæng (i. e. mellem forbrydelse og sindssygdom) kunne tænkes i relation til et af den pågældende begået delikt, medens der antages strafferetlig ansvarlighed i relation til delikter af anden art, der forekommer normalpsykologisk motiveret.« Også *Hurwitz* fremhæver, at en sådan differentieret bedømmelse naturligvis ikke er mulig i praksis.

Men nu drabet på hustruen: selv om han var overbevist om, at hun havde været ham utro, onanerede og havde homoseksuelle tendenser, hvorfor skulle han af disse grunde slå hende ihjel? — Kort sagt vil jeg ud fra hele den forudgående fremstilling mene, at den psykopatiske impulsivitet var det afgørende moment i den forbryderiske tilskyndelse. Så vidt jeg kan se, var handlingens retsstridighed ham

ganske klar; der er ikke tale om, at han følte sig i sin gode ret, som f.eks. den paranoide, der dræber forfølgeren. I den arrestation giver han i et brev til moderen på overbevisende måde udtryk for sorg, fortvivelse og anger over sin handling, en reaktion, som ganske vist hurtigt svinder, men som dog slet ikke svarer til en psykotisk, uafficeret følelseskulde. I og for sig accepterer han også, at en vis straf er berettiget, kun finder han, at livsvarigt fængsel er »for meget«, »alt for strengt«, som han selv udtrykker det.

Kunne man nu hævde, at grundene til forbrydelsen må søges i det »ubevidste«, eksempelvis at han ved at myrde hustruen uden at vide af det har protesteret mod sin egen latent-homosexuelle indstilling, så han for så vidt ville tilintetgøre sin homosexualitet i drabet på hende? Over for en sådan argumentation om ubevidste motiver til forbrydelsen kan jeg ganske tilslutte mig *Waaben*: »Populærpsykologiske antagelser om, hvad »underbevidstheden« eller »det egentlige jeg« stiler imod, er det slettest tænkelige grundlag for strafferetlige afgørelser.« Hypoteser om ubevidste grunde til en bestemt handling kan være interessante i en teoretisk diskussion, men er principielt irrelevante, når det drejer sig om den praktiske ansvarlighed for en handling, både strafferetligt og i andre forhold.

Med denne reservation in mente synes jeg nok, man kan gøre sig tanker om ubevidste bevæggrunde, som kan have været medvirkende til forbrydelserne, således følgende: Åbenbart kunne han jo slet ikke klare situationen og opgaverne som ægtemand og ansvarlig familiefader; det hele voksede ham over hovedet. Måske kan man se på forbrydelserne som en impulsiv, sado-masokistisk handling; det sadistiske moment er åbenbart, det masokistiske kan kun postuleres ud fra en finalistisk betragtning af handlingens uafvendelige følger: samfundets reaktion med en alvorlig straf eller anden form for tvangsmæssig interneering, hvis han da ikke selv eksekverede straffen ved at begå selvmord. Endelig kan man måske sige, at den straf, som han således styrer imod, indebærer skjulte fordele for ham: han kommer tilbage til en institutions hjemlige atmosfære, hvor han er beskyttet mod livets krav og farer, herunder også kvinden. Det må igen betones, at disse betragtninger er rent hypotetiske og ganske uden praktisk relevans.

Som afslutning på denne diskussion skal jeg résumere mit eget syn på tilfældet: jeg mener, at det har drejet sig om en psykopatisk determineret forbrydelse, omend med en lille tvivl i retning af, at de psykotiske kræfter kan have spillet en vis, mindre betydende rolle for den forbryderiske impuls til drabet på hustruen; dette kan ikke udelukkes.

Det er de dømmende myndigheders vanskelige opgave at skære igenem al usikkerhed og tvivl med en klar afgørelse på grundlag af et »konkret helhedsskøn«, som Hurwitz udtrykker det. Som det om lidt skal beskrives, blev denne, at han blev fundet egnet til påvirkning af straf, men straffen nedsattes til 16 års fængsel. Fra et psykiatrisk synspunkt kan man bestemt ikke føle sig tryk ved at vide denne mand

anbragt i et almindeligt fængsel. Min rent personlige mening er imidlertid, at den trufne afgørelse måske alligevel, alt taget i betragtning, er den mest hensigtsmæssige. Også hans egen reaktion på dommen, som jeg skal komme ind på, kan støtte en sådan, umiddelbar fornemmelse af »ret og billighed« i samfundets reaktion på hans forbrydelser.

Bedst ville det selvfølgelig have været, om man — som jeg har hørt det lidt spøgende og træffende sagt — kunne have sat den psykopatiske del af personligheden i fængsel og sendt den psykotiske del til et sindssygehospital.

Højesterets afgørelse:

Jeg skal nu til sidst beskrive sagens videre forløb og definitive afgørelse efter afslutningen af de 2½ måneds mentalobservation i Rigshospitalets psykiatriske afdeling i eftersommeren 1960.

På grundlag af denne undersøgelse afgav retslægerådet en udførlig udtalelse om domfældte i november 1960. Denne udtalelse skal citeres i uddrag:

Det anføres som væsentligt, at han har en dybtgående karakterafvigelse af psykopatisk art; den manifesterer sig bl.a. i hans manglende evne til i belastende situationer at beherske sine impulser og søge en konstruktiv løsning af vanskelighederne. Han er ved sådanne lejligheder tilbøjelig til at handle uovervejnet og impulsivt uden tanke på de uundgåelige konsekvenser på længere sigt. Et gennem de senere år tiltagende alkoholmisbrug må bl.a. ses på baggrund heraf. Drabene lader sig anskue som en kortslutningsreaktion, en impulsiv affekt-handling, som udløsning af en ulidelig konfliktsituation, uden overvejelse af handlingens art og dens følger. Det fremhæves imidlertid herefter som afgørende for tilfældets retspsykiatriske placering, om de forestillinger, som han nærrede om hustruens seksuelle indstilling, var af psykotisk, paranoid karakter; om han i gerningsøjeblikket var sindssyg, således at forstå, at hans oplevelse af hustruens person og hendes adfærd var urealistisk, præget af vrangforestillinger. Selv om det ikke kan udelukkes, at de nævnte forestillinger har haft karakter af normalt indfølelige, overlødige ideer, næret af visse formentlig faktiske iagttagelser og også af den emotionelle spændingstilstand, hvori han vitterlig har befundet sig, vil man finde det overvejende sandsynligt, at der har været tale om et forestillingskompleks af sygelig art, og at det på enkelte områder har kompromitteret hans realitetsvurdering på paranoid måde. Det bemærkes imidlertid, at forbrydelserne næppe forekommer fuldt forståeligt determineret i de beskrevne forestillinger, og at man ikke mener at kunne sætte sig ud over hans egen forklaring om, at han befandt sig i en af en lang række andre årsager betinget konfliktsituation, som han fandt uløselig og reagerede på med en impulsiv affekt-handling. Sammenfattende udtaler rådet herefter, at væsentlige træk i domfældtes tilstand kan anføres til støtte for den antagelse, at han har været sindssyg i gerningsøjeblikket, men at der dog resterer en betydelig usikkerhed og tvivl om det berettigede i denne påstand.

Retslægerrådet finder det med andre ord ikke muligt at tage entydig og kategorisk stilling til, om hans tilstand kan henføres til straffelovens § 16. Efter denne diskussion fremhæves det derimod som uomtvisteligt, at han har været i en tilstand som beskrevet i § 17, og at man efter en lægelig bedømmelse må betegne ham som absolut uegnet til påvirkning gennem straf. Som hans tilstand er i øjeblikket, finder man, at anbringelse i sindssygehospital hverken er nødvendig eller formålstjenlig. Man mener imidlertid, at han dog bør være i en institution under psykiatrisk observation og ledelse; bl.a. refterer der jo en åbenbar tvivl om arten af hans psykiske lidelse. Selv om man ikke finder det sandsynligt, kan man jo således ikke udelukke, at tilstanden vil udvikle sig i sikker, paranoid retning. Til slut anføres endnu nogle momenter, som gør, at man fra retspsykiatrisk side må pege på anbringelse i psykopatforvaringsanstalt som den mest hensigtsmæssige foranstaltning.

Under proceduren for højesteret lagde statsadvokaten naturligvis vægt på observandens psykopatiske karakterafvigelse i forbindelse med en fremhævelse af hans tidligere kriminalitet. Samtidig søgte han at reducere betydningen af de beskrevne, sindssygelige træk; prøvede vel også at så nogen tvivl om det faktiske grundlag for konstateringen af disse, et enkelt punkt, hvor den psykiatriske tilhører måtte føle, at den juridiske diskussion greb noget ind på den psykiatriske kompetences område. Statsadvokaten henviste herefter til den almindelige domspraksis, nemlig at statuere strafegnethed og idømme fængselsstraf til psykopater ved meget grove forbrydelser. Han gjorde opmærksom på, at der jo også i et fængsel er mulighed for psykiatrisk tilsyn og undersøgelse, som en argumentation imod en af retslægerådets begrundelser for at råde til psykopatforvaring.

Forsvareren på sin side fremhævede med rette, at ingen af de psykiatriske undersøgere havde været i stand til at sige, at domfældte ikke var sindssyg. Han skildrede den sociale stabilisering i løbet af ungdommen; når det var gået så galt de sidste år, troede han, at det nok var en følge af sindssygdommen, som også selve de forbryderiske handlinger. Han mente, at en noget klarere stillingtagen fra retslægerådets side ville have ført til, at tilfældet ved landsretten var blevet henført til § 16. Nu ville man nemt begå en svær uret ved at statuere strafegnethed og anbringe et sygt menneske i fængsel.

I højesterets dom af 26. maj 1961 siges det blot: »Heller ikke efter det for højesteret fremkomne findes der at være tilstrækkeligt grundlag for at anse tiltalte for uegnet til påvirkning gennem straf, og dommen vil herefter være at stadfæste, dog at straffen findes at burde nedsættes til fængsel i 16 år, hvoraf 2 år anses udstået ved varetægtsfængsel.«

I tiden omkring sagens behandling for højesteret var observanden på ny indlagt i 14 dage i Rigshospitalets psykiatriske afdeling. Anledningen hertil var en lettere, depressiv reaktion, vel nok i forbindelse med usikkerheden og spændingen inden domsafsigelsen. Man kunne da konstatere, at tilstanden for øvrigt var ganske som under selve ob-

servationen godt $\frac{1}{2}$ år før, uden ændring eller progression af den diskrete, psykotiske symptomatologi.

Han reagerede på dommen med dens nedsættelse af straffen til 16 års fængsel med glæde og befrielse, og som de fleste andre forbrydere foretrak han åbenbart en sådan, tidsbegrænset straf for en forvaring af ubestemt længde. Han var ikke bange for fængselsopholdet, »man bliver jo behandlet godt, bare man selv opfører sig pænt,« og han havde tilsyneladende realistiske og fornuftige planer om at søge at lære noget, f.eks. smedehåndværk, under strafafsoningen. Ligeledes overvejede han på en ganske realistisk måde, hvornår han i bedste fald kunne håbe at blive prøveløsladt. Det synes herefter virkelig muligt, at han vil kunne underkaste sig fængslets regime på en positiv og gavnlig måde, som det i sin tid var tilfældet i ungdomsfængslet.

Som afslutning på dette arbejde finder jeg det rimeligt at fremhæve, hvor ofte verber som »skønne« har måttet benyttes i fremstillingen. Det drejer sig her om problemer, hvor der virkelig ofte kan anføres vægtige grunde både »pro et contra«, og hvor det ifølge sagens natur er meningsløst at søge efter en løsning, som een gang for alle sætter problemerne på plads. Denne erkendelse kan vel kun indebære en opfordring til en tolerant og lidenskabsløs debat såvel i den teoretiske drøftelse som i de konkrete, retspsykiatriske tilfælde.

Résumé:

Inden for klinisk psykiatri og retspsykiatri regnes almindeligvis med en kvalitativ skarp grænse mellem sindssygdom og sjælelig sundhed, respektive de forskellige former for lettere sindslidelser. Der er tale om et enten-eller, og man mener det principielt ikke muligt at beskrive normale områder inden for den psykotiske personlighed. Sindssygdommen er diffust udbredt; den angriber hele psyken efter princippet: alt eller intet. I overensstemmelse hermed hævdes det som regel fra retspsykiatrisk side, at blot konstateringen af en sindssygdom burde medføre straffrihed ud fra den almindelige forudsætning, at man ikke kan vente normale handlinger af sindssyge. Det er indlysende, at der inden for denne fremstillings rammer ikke er plads for begrebet: partiel psykose.

Forfatteren argumenterer for, at det kan være berettiget at anvende dette begreb; specielt ved visse, paranoide psykoser må man konstatere, at store dele af personligheden ikke synes angrebet af sindssygdommen. I sjældne, retspsykiatriske tilfælde af denne art finder man det muligt og rimeligt at henføre forbrydelsen til de ikke-psykotiske, sjælelige områder med den praktiske konsekvens, at sådanne, sjældne tilfælde ikke bør rubriceres under straffelovens § 16.

Som baggrund for hele denne diskussion refereres en mentalobservation af en 31-årig mand, som ved landsretten er idømt fængsel på livstid for drab på hustru og datter og forsøg på brand-

stiftelse. Ved undersøgelsen kan man kun påvise ganske diskrete, isolerede og tilsyneladende stationære, psykotiske symptomer i form af visse vrangforestillinger om hustruens sexualliv. Samtidig har han imidlertid en habituel karakterafvigelse af psykopatisk art, som har ført til en hel del kriminalitet i barndom og ungdom. Forfatteren vil beskrive denne mand som partielt psykotisk, og problemet er altså, om de aktuelle, kriminelle handlinger er psykopatisk eller psykotisk determinerede. Dette diskuteres indgående, og man finder det første overvejende sandsynligt. Sagens behandling for højesteret refereres; han blev her fundet strafegnet; straffen blev imidlertid nedsat til 16 års fængsel.

LITTERATUR:

- Alexander, F. og H. Staub:* Der Verbrecher und seine Richter.
Wien: Internat. Psychoanal. Verlag 1929.
- de Boor, W.:* Über motivisch unklare Delikte. Berlin: Springer Verlag 1959.
- Clemmesen, C.:* Ugsk. Læger 1958, 120: 1071 og 1135.
- Dickmeiss, P.:* Nord. Med. 1960, 64: 1618.
- Friedenreich, A.:* Tilregnelighed fra Lægens Standpunkt. Kbhvn.: 1910.
- Hansen, E. Bjerg:* Nord. psyk. tidsskr. 1960, 14: 123.
- Helweg, H.:* Den retslige Psykiatri i kort Omrids, 2. udg. Kbhvn.: 1949.
- Hoff, H. og H. Reisner:* Wien. klin. Wehnschr. 1957, 69: 691.
- Hurwitz, S.:* Den danske Kriminalret. Almindelig del. Kbhvn: 1952.
- le Maire, L.:* Nord. Med. 1960, 64: 1625.
- Pontoppidan, K.:* Retsmedicinske Forelæsninger og Studier. Kbhvn.: 1907.
- Reisner, H.:* I de Boor: Über motivisch unklare Delikte, p. 48.
- Stumpf, F.:* Motiv und Schuld. Wien: Deuticke 1961.
- Waaben, K.:* Det kriminelle Forsæt. Kbhvn.: 1957.

Erik Bjerg Hansen.